

Hulló csillag vagy szentjánosbogár

Tamási Áron *Jégtörő Mátyás* című regényéről

„- Mit gondolsz, apát, mi, szerzetesek, az életművészet felső fokát gyakoroljuk kolostorodban? – kérdezték egy reggel a hívek lelkesen Lin-csit. Jó volt hallaniuk nemrég, hogy nem köti őket tízezer szabály, mint a kinti világ lakóit. Sorsuk tágasabb mederben folydogál, lassan és méltóságteljesen. Nem húzza őket iga, egyes-egyedül ők szabadok az egész világon.

- Ennél többre nem juthat az ember, szerzetesek – csapott le a kérdésre az apát ő is lelkesen. Egész hosszú életét a szellem szolgálatába állította. Tudnia kellett, hogy a kolostor segítette-e a munkáját, vagy fékezte. Ha segítette, akkor bizonyára a mi szellemi törekvéseinknek is ideális otthona. Ha akarta, ha nem. Erre a kérdésre csakis vallomással válaszolhatott.

- A kolostoron kívül nincs más hely az ég alatti világban, ahol önnön szellemének útjából meríthet az ember. Ahol a változás szelíd, kezes társa lehet. Ahol könnyedén kiengedheti ujjai közül az akarat gyeplőit. Nem fenyegeti a világgal való szembeszegülés. Küzdelmeiben legfeljebb önmagával találkozik – érvelt Lin-csi a kolostori élet művészetével. Szavait úgy hallgatták a szerzetesek, mint andalító lantmuzsikát. Megint az élet csúcán látták magukat, áldották jól berendezett életük otthonos és biztonságos helyszínét. Elégedetten várták a kolostori élet további magasztalását, szívesen ringatóztak volna még jó sorsuk könnyű és boldogító tudatában, amikor Lin-csi hirtelen komoran és röviden befejezte a beszélgetést.

- Élni nem mindig jó, szerzetesek. Lenni, igen. A kolostor éppen a szellemi létezés örömeinek felső fokát nyújtja nektek. Még egyszer mondom: a szellemi létezését. Értitek? – szólt, azután kisétált a csarnokból.

Értettük. De szükségünk volt még egy kis időre, hogy jobban értsük. Azt is, amit nem mondott ki az apát.”¹

A keleti mester, Lin-csi egyik története a szellemről, a szellemi életformáról mint sajátosan emberiről, mit mond el lényeges dolgokat. Úgy, hogy a beszéd

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978) író, kritikus, egyetemi oktató. Kolozsváron él. Legutóbbi kötete: *Önreflexív alakzatok Krúdy Gyula prózájában* (GlobeEdit, 2017).

1 Su-La-Ce: *Feljegyzések Lin-csiről*. Közreadja Sári László. Budapest, 2011, Kelet Kiadó.

mögött fontosabb az elhallgatott. A ki nem mondott gondolatok, amiket a befogadóban felkelt.

A szellemi élet legfelsőbb foka a szellemi élet korlátaival is tisztában van. Derűsen mosolyog rajta, hogy a szellemi élettől ennyi telik, és nem több. Hogy „nem élet, csak levés” – ahogy a Lin-csit kommentáló Su-la-ce szerzetes mondja később.

Mert a szellem mögött ott forrong az élet, aminek más törvényei vannak, mint a szellemnek. Ez az, amit nem mond ki Lin-csi apát. A szellem óvatosan hátralép, hogy rendet teremtsen az élet forrongó masszájában. Amíg az élet kitörni akar, a szellem fékezni. A szellem kívül, az élet benne lenni akar.

Ahogy olvasom Tamási Áron húsvétibarka-frissességű regényét, a *Jégtörő Mátyást*, folytonosan azt érzem, a regény az élet erőiről, misztériumairól mond el máig érvényes dolgokat. Képi elevenséggel, azonnaliséggel. Minden mondata rögtön telibe talál. Nem az elmének, hanem a léleknek szól. A rendszerező, logikusan megértő, fogalmi nyelven beszélő észnek itt vissza kell vonulnia.

Akkor ugyanis, mielőtt még jelen emberi testembe költöztem volna, fent éltem a szabad és boldogtalan végtelenségben. Annak a seregnek, amelyikbe én is tartoztam, a Fiastyúk volt a központi helye, a parancsnoka pedig egy kiszolgált öreg barát. Én a kisebb és fiatalabb szellemek közé tartoztam, s bár nem válik dicséretemre, játszi és helytelen voltam. A vén görög sokszor intett a jóra, de amikor látta, hogy a szép szó nem használ, béosztott szolgálatos csapatába. Ilyen csapatokat egyre-másra alakított, s azokat széjjelküldte a világba, hogy nehéz és zűrzavaros dolgokban másoknak szolgáljanak.

Nem szokványos regénykezdet ez. Az olvasó rögtön érzi, tágabb dolgok fognak itt történni égen és földön, mintsem a hagyományos történetelvű logikával megközelíthető legyen. És valóban főhősünk, a fiastyúki szellem élettörténete több mint kilenc hónappal a születése előtt kezdődik (!), amikor a Jégtörő Mátyásnak szánt szellem a szülőházzal s jövőző földi családjával ismerkedve különféle állatok formájába költözik. Lesz hím bolha, majd csőszövő pók, méh, szarka, gólya, fülesbagoly, kőszáli sas, róka. Aztán Bátorba, a család házőrző kutyájába bújlik, de lidérc és tűz alakját is felveszi. Az olvasó őszintén gyönyörködik a sziporkázóan szellemes nézőpontváltásokban (bolha formájában a hitvesi ágyba rejtezve lesz tanúja annak, amikor jövőző szülei, Mátyás és Márta nászában megfogaz az ő jövőző élete).

A regényben az élet letéteményese a testet öltött lélek. Ahol a megtestesülés teofániája (az Ige testté lett) a lelket teszi mégis „főszereplővé”. A lélek számára minden *egy*, a természet minden teremtenye, ember-állat, azonos. (És már akkor egy keleti párhuzamnál vagyunk.)

Ez a lélek nem magasabb rangú a testnél, mert szükségszerűen testbe kell bújnia. De a testnél illékonyabb, finomabb szövetű. A lélek az, aki lát és érez. Ha történetesen épp póktestbe került, pókként érez. Felveszi az állati lét ritmusát, szabályait. Pazar leírásokat találunk azokról az esetekről, amikor a csintalan szellem egy-egy új testben önmagát mindig újként fedezi fel.

Az alakváltó főhős mellett legalább olyan lényeges a helyszín, ami korántsem csak a történet háttere. Egy csíki katolikus faluban járunk, ahol a hiedelmek, babonák azért buján tenyésznek. De nem a végső dolgokra való fogékonyság, a születés, a halál, a szerelem misztériumának megsejtéséből táplálkozik minden varázslás, a füvek és szerek tudása, boszorkánytudomány? Ez a világ sokkal inkább lelki, mint szellemi világ. Inkább élet-, mint létforma. Nem lehet kívül maradni, megpihenni, mert a természet szorítása azonnali ellenállást kíván. Az erőfeszítésből, hogy ne nyomjon el, fölényt kell kovácsolni. Ennek a fölénynek egyik eszköze a szó, a beszéd.

Tamási szövegeiben a szikrázóan találó párbeszédet az irodalomtörténet „feleselő párbeszédnek” nevezi. Feleselés ez, egymás letromfolása valóban. Mint egy csatában, ahol a tét azért félig-meddig játékos. Nem hagyom magam – mondják a párbeszédok –, a harcnemedre én is a te harcnemeddal lépek, de hozzáteszem a magamét.

Mózsai bácsi és Sári néni, az apa- és az anyatárs (Sári néniről később kiderül, hogy boszorkány) gyerekeik Mátyás és Márta nászéjszakáját követően látogatást tesznek náluk. A friss házasok még alusznak, nem zavarják őket. De ha már összetalálkoztak, beszélgetéssel ütik el az időt. Sári néni észreveszi, hogy az étel felé, amit hozott, Mózsai bá „egyenesen és két kézzel indult”.

– Nem hagy annak békét?! – mondta, mint egy királyné, kinek az országához akarnak nyúlni.

Mózsai bácsi megrezdült a hirtelen szóra, de aztán barátságos méltósággal felelte:

– Nem tudtam, hogy az ablak alatt tartja az aranyait.

– Hát maga hol tartja?

– Ha fiatalabb volna, megmondanám. [...]

Nem is tudott a mérgéhez méltót szólni hamarjában, hanem felkapta a faze-
kat és a csomagot, s megindult. [...]

– Hát azt hová indította? – szólt utána baráti hangon. [...]

– Annyi eszem nekem is van, hogy a maga leányát ne etessem az én étellemmel.
Mózsai bácsi tette magát.

– Hát hol van az én leányom?

– Ő a patyolat ágyban, s nap az égen.

Az öregnek valami érdemes dolog juthatott az eszébe, mert erősen kezdett nevetni.

– Jöjjön, mondok valamit – szólott. [...]

– No, mit akar mondani? – kérdezte megenyhülve.

– Én azt, hogy régen milyen másképpen volt. Például abba az időben, amikor maga ment volt férjhez. Hej, istenem, be megváltozott a világ!

– S hát ezt mire nézve mondja?

– Én a maga hirdetményére nézve, hogy a nászmenyecske a patyolat ágyban, s a nap az égen. [...]

- Tán nem igaz?
- Most tiszta igaz és valóság, de az anyatárs nászidejében éppen megfordítva volt. Vagyis más szóval a nap volt a patyolat ágyban, a menyecske az égen.
- S ezzel mit akar ismét mondani az apatárs? [...]
- Én azt, hogy meg lehessen érteni: hej, milyen régen is volt, messze bé az ántivilágba, amikor maga nászkodott.

Azonban a felelő párbeszéd nem Tamási Áron találmánya, ő legfeljebb a székely nyelvjárás ízességét teszi hozzá. (Igaz, Tamási fejleszti tökélyé, játékos nyelvi fantáziáját felhasználva.) Elég fellapozni bármelyik népi író, hogy lássuk, a falu, a parasztság beszéde mindenütt azonos. A parasztság beszéde konkrét, magukról a dolgokról szól. A falu világában nincs mellébeszélés, homályos ideológiákba való zavarodottság. A beszéd valóban beszéd. Az igen, igen, a nem, nem. A csavaros észjárású székely párbeszéd csak a nyilvánvalót teszi még világosabbá.

Élet és halál falusi színpadon előadott misztériumjátéka ez a regény. De szerencsére mégsem magyarázza magát, nem okoskodik a végső dolgok megérthetlenségéről. Hatásosabb fegyvere van, a játék és az átváltozás. Az átváltozás, amely a mítoszoktól és meséktől, a természetet elevenül megfigyelő ember mindennapos tapasztalataig ível. Egyetlen olyan passzus van a regényben, ahol fogalmilag, az elme számára magyarázza még a rókában élő szellem Bátornak, a kutyának a vele és a ház körül megesett dolgok titokzatosságát. De ezt is mennyire visszájára fordítva, nem laposan, didaktikusan!

- Titokzatos?! - mondtam - Mi itt egyáltalán titokzatos? A fokhagyma talán, amely az örök föld nevében és az örök nap hevében s ezer kígyó halálán beláthatatlan idők óta készül arra, hogy létrehozza a testvériséget az emberek és az állatok között? Vagy a boszorkány, aki éles és mohó elmével többet összehordott a tudományból, mint más közönséges ember, s csupán azért billent a rossz szellemek pártjára, mert a lelke csenevész maradt! Vagy talán a lidérc titokzatos, kit az ördögök fejedelme hetvenhét tüzes állat vérén kergetett keresztül, amíg elnyerhette az önálló létezését! Hát, barátom, mindezekben nincsen semmi titokzatosság. Ellenkezőleg: abban van homály és érthetlenség, hogy te négy évig éltél, és semmi egyebet sem csináltál, csak ettél, ugattál és aludtál; s hogy az emberek hetven és nyolcvan esztendeig élnek, és ennyi rengeteg idő alatt egy kicsi szűk helyen csak kereken járnak, s apró bódulatukban még a természet dicsőségét és a csillagok vidámságát is elfelejtik! Hát nem igaz?

Ha megint csak „keleti nyelvre” fordítjuk le azt a passzust, úgy is mondhatjuk, hogy a mindennapi valóságában megtapasztalt élet nem más, mint káprázat. Az élet mindig máshol van, a látható, nyilvánvaló dolgok mögött, mint azok fonákja. De ezt a fonákságot *megmutatni*, az életet megmutatni a szellem erejével lehet mégis. A nyilvánvaló titok *ábrázolása* szellemi út. Csak ezáltal lehet meggyőzni az olvasót a mondanivaló igazáról.